

Werkpakket 1

Hoezo *lepen* Mienskip?

Tussenrapportage van participatief onderzoek naar de sociale legacy van Culturele Hoofdstad LF 2018

Dirk Willem Postma

Hoezo *iepen* *mienskip*?

Tussenrapportage van participatief onderzoek naar de sociale legacy van Culturele Hoofdstad LF 2018

Dirk Willem Postma

Aanleiding voor Leeuwarden-Fryslân om te wedijveren voor de titel *European Capital of Culture* waren de uitdagingen op cultureel, sociaal, economisch en ecologisch gebied waar de stad en de regio zich voor gesteld zien. De titel Culturele Hoofdstad van Europa geeft een extra impuls aan het ontwikkelwerk op deze gebieden, zo is de verwachting. De Kenniskring Welzijn Nieuwe Stijl van NHL en Stenden Hogeschool heeft zich in het afgelopen jaar gericht op de sociale legacy van de Leeuwarden Fryslân Culturele Hoofdstad van Europa.

Over het streefbeeld van een ‘iepen mienskip’ schrijven onderzoekers van het Fries Sociaal Planbureau:

‘De term ‘mienskip’ komt voort uit tijden waarin de strijd tegen het water mensen ertoe aanzette de krachten te bundelen en talenten te delen om gezamenlijk terpen en dijken te bouwen. De toevoeging van ‘iepen’ benadrukt een naar buiten gerichte, 21e eeuwse versie van het Friese gemeenschapsgevoel. De notie die door Culturele Hoofdstad 2018 wordt gebruikt is: “De kracht van de Friezen, hun onderlinge verbondenheid. Met de blik naar buiten. Naar de rest van Nederland en Europa” (www.2018.nl). Maar hoe kan dit worden gemeten? Weten mensen wat ermee wordt bedoeld? Wat verstaat men er onder? Is er sprake van een open gemeenschap in Fryslân?’ (Visser, 2016)’

Vanuit de Kenniskring Welzijn Nieuwe Stijl is deze vraag naar de sociale legacy in een reeks werkbijeenkomsten met bewoners, sociale professionals, beleidsambtenaren, studenten en docent-onderzoekers als volgt vertaald: hoe kan Culturele Hoofdstad LF 2018 de lokale sociale netwerken in Friesland duurzaam versterken?

Onder ‘sociale netwerken’ verstaan we daarbij in de eerste plaats de informele netwerken waarin burgers hun sociale leven vormgeven. Uit onderzoek weten we dat deze sociale netwerken in Friesland relatief sterk zijn. Uit sociale monitorgegevens van het Sociaal en Cultureel Planbureau komt Friesland naar voren als de provincie waar de meeste mensen vrijwilligerswerk doen (57%) en lid zijn van een vereniging. Ook scoort Friesland hoger dan het landelijk gemiddelde als het om mantelzorg. Driekwart van de Friezen vindt bovendien dat buurtgenoten prettig met elkaar omgaan, het hoogst van alle provincies. (Fries Sociaal Planbureau, 2016) Dezelfde monitorgegevens wijzen echter uit dat relatief veel Friezen ‘matige tot sterke eenzaamheid’ ervaren (eenderde van de 65-plussers). Daarnaast balanceren relatief veel Friese huishoudens op of onder de armoedegrens (Fries Sociaal Planbureau, 2016).

Hoe vallen deze gegevens met elkaar te rijmen? Het Sociaal en Cultureel Planbureau hanteert een harde inkomensgrens als indicator voor armoede, dus deze gegevens zeggen weinig over de reëel ervaren armoede en uitsluiting onder burgers. Verder blijft de economische ontwikkeling in grote delen van Friesland achter ten opzichte van die in de meer stedelijke regio’s. Onduidelijk blijft wel hoe de ervaren armoede valt te rijmen met de positieve scores op de indicatoren van sociale cohesie, mantelzorg en leefbaarheid. Zijn de ‘mienskippen’ in Friesland wellicht toch minder ‘iepen’ en inclusief voor burgers met een afwijkende leefstijl of burgers in een kwetsbare positie? Of zorgt de lagere voorzieningendichtheid op het platteland voor minder gelegenheden voor deze groepen om anderen te ontmoeten?

Met deze vragen in hun achterhoofd zijn bewoners, sociale professionals, beleidsambtenaren, studenten en docent-onderzoekers van de Kenniskring Welzijn Nieuwe Stijl de wijken van Leeuwarden ingetrokken om een scherper beeld te krijgen van de wijze waarop sociale netwerken zich ontwikkelen. Daarbij keken zij ook naar mogelijkheden om een impuls te geven aan de bindingskracht en inclusiviteit van sociale netwerken op wijkniveau. Welke bijdrage zouden activiteiten in het kader van Culturele Hoofdstad LF 2018 daaraan kunnen leveren?

Top-5 van ontmoetingsplekken

Om een eerste beeld te krijgen van de verbindende activiteiten en locaties waar volgens Leeuwarders krachtige sociale netwerken tot stand komen, zijn studenten open interviews met bewoners gaan voeren op publieke ontmoetingsplekken: op scholen, in winkelcentra, bibliotheken, buurthuizen, jongerencentra en in verzorgingshuizen. Met deze keuze voor publieke interviewlocaties is het gelukt om bewoners van sterk uiteenlopende leeftijdsgroepen en leefstijlen te spreken. Aan deze bewoners is gevraagd waar en hoe zij andere mensen buiten hun eigen relatie, gezin en/of familie ontmoeten. Ook is hen gevraagd naar de invloeden die Culturele Hoofdstad LF 2018 op deze ontmoetingen kan hebben. Uit de circa 80 gesprekken kwamen uiteenlopende ontmoetingsplekken naar voren, die door de kenniskringdeelnemers als volgt zijn geclusterd:

1. Sportlocaties
2. Uitgaansplekken
3. Struinroutes door de stad
4. Ontmoetingsplekken in de wijk (wijkcentra en buurthuizen)
5. Werkplekken

De meeste respondenten vonden het lastig om een verband te leggen tussen deze ontmoetingsplekken en Culturele Hoofdstad LF 2018. Velen gaven aan dat ze het 'vergezocht' vonden om te verwachten dat Culturele Hoofdstad LF 2018 een bijdrage levert aan deze ontmoetingen. Doorvragen wees vaak uit dat bewoners Culturele Hoofdstad LF 2018 sterk associëren met het bestaande aanbod van gevestigde culturele instellingen als De Harmonie, het Fries Museum en De Neushoorn.

Nulmeting: betekenis van ontmoetingen in een netwerkperspectief

Dat mensen elkaar ontmoeten op sportlocaties, uitgaansplekken, struinroutes door de stad, ontmoetingsplekken in de wijk en hun werk is belangrijk om te weten voor professionals en vrijwilligers die met gerichte activiteiten een impuls aan deze ontmoetingen willen geven, maar daarvoor is het ook van belang om te achterhalen welke betekenis deze ontmoetingen hebben voor de sociale netwerken waarin Leeuwarders hun sociale leven vormgeven. Om deze ontmoetingen in een breder netwerkperspectief te kunnen plaatsen hebben studenten de ontmoetingsplekken van de vijf onderscheiden typen opnieuw bezocht en online de volgende stellingen aan bewoners voorgelegd:

1. Door samen te sporten/ uit te gaan/ te struinen/ ontmoetingsplekken in de wijk te bezoeken/ te werken is mijn sociale leven rijker geworden.
2. De mensen die ik bij het sporten/ uitgaan/ struinen/ bezoeken van ontmoetingsplekken in de wijk/ werken tref, ontmoet ik ook daarbuiten.
3. Door samen te sporten/ uit te gaan/ te struinen/ ontmoetingsplekken in de wijk te bezoeken/ te werken voel ik me vrijer om contact met anderen te maken.

4. Door samen te samen te sporten / uit te gaan / te struinen / ontmoetingsplekken in de wijk te bezoeken / te werken is mijn zelfvertrouwen toegenomen.
5. Bij problemen kan ik soms een beroep doen op de mensen die ik tijdens sporten / uitgaan / struinen / bezoeken van ontmoetingsplekken in de wijk / werken heb ontmoet.

Op een vijfpuntschaal konden respondenten aangeven in hoeverre deze stellingen op hun situatie van toepassing is. Nog betekenisvoller dan deze scores waren de toelichtingen die de bewoners gaven. In totaal hebben 208 respondenten op de stellingen gereageerd, waarvan 70 procent vrouw en 60 procent in de leeftijdsgroep 18 tot 30 Jaar. De meeste respons is gegeven op de stellingen voor struinen en sporten.

Uit deze nulmeting blijkt dat contacten die via **sport** worden opgedaan vaak duurzaam van aard zijn en ook buiten het sporten ingezet worden. De helft van de respondenten geeft bovendien aan bij persoonlijke problemen wel eens een beroep te doen op sportgenoten.

Duidelijk is dat **uitgaan** een goede manier is om nieuwe mensen tegen te komen, zo blijkt uit de beoordeling van deze stellingen. Maar contacten die tijdens het uitgaan tot stand komen worden doorgaans niet als zeer hecht ervaren. Het blijft vaak bij het initiële contact. Na het stappen wordt er vaak niet meer afgesproken. Interessant is dat respondenten die in groepen uitgaan vooral nieuwe mensen ontmoeten. Daarmee wordt duidelijk dat ondersteuning van 'peers' een versterkend effect heeft op het aangaan van nieuw contact.

Ook tijdens het **struinen** ontmoeten respondenten naar eigen zeggen veel nieuwe mensen, maar zij geven aan dat zij deze contacten verder niet benutten.

Ontmoetingsplekken in de wijk zijn voor veel respondenten plekken waar zij buurtgenoten ontmoeten die zij elders ook treffen. Wat verder opvalt is dat deze contacten vrij licht blijven: relatief weinig respondenten geven aan hun zorgen te willen delen met iemand die ze op een ontmoetingsplek in de wijk hebben getroffen.

Werkplekken zijn plekken waar men niet onder sociale contacten uitkomt en tamelijk intensief ervaringen deelt, zo geven respondenten aan. Toch spreken maar weinigen buiten hun werkplek met collega's af, volgens sommigen 'omdat men al zoveel tijd met elkaar doorbrengt'. Veel respondenten geven wel aan dat zij bij persoonlijke problemen steun zoeken bij collega's.

Verdiepende inzichten van sleutelfiguren: condities voor ontmoetingen

Na de gesprekken met wijkbewoners op publieke ontmoetingsplekken hebben studenten verdiepende interviews afgenomen met professionals die de vijf typen ontmoetingsplekken en -activiteiten van nabij kennen. Naast sociale wijkprofessionals, hebben zij bijvoorbeeld gesproken met een horecaondernemer en de programmeur van een poppodium. Het doel van deze interviews was om een scherper beeld te krijgen van de condities waaronder deze ontmoetingen plaatsvinden.

Uit deze interviews komt naar voren dat veel ontmoetingen met een grote betekenis voor de ontwikkeling van sociale netwerken op een lichte wijze tot stand komen: in open situaties waarin de onderlinge verwachtingen niet zeer hoog gespannen zijn. Een respondent spreekt zelfs in positieve termen over 'oppervlakkigheid' als conditie voor waardevolle ontmoetingen.

In de tweede plaats geven meerdere professionals aan dat lichte ontmoetingen meer betekenis krijgen wanneer deze met enige regelmaat en herhaling plaatsvinden, bijvoorbeeld op plekken waar men kinderen van school haalt, de hond uitlaat of een wandeling maakt. Ook plekken waar mensen

rusten, wachten of anderszins hun tijd niet-functioneel invullen zijn in de ogen van enkele professionals waardevol voor 'succesvolle' ontmoetingen. Een prikkelende aanleiding van buiten helpt dan wel om in contact te komen. Daarbij valt bijvoorbeeld te denken aan een opvallend beeld of een gebeurtenis die de aandacht trekt en ervoor zorgt dat 'onbekenden' in de publieke ruimte met elkaar in gesprek raken.

Waar veel ontmoetingen volgens professionals beperkt blijven tot gesegregeerde 'ons-soort-mensen'-netwerken, blijken ontmoetingen die de grenzen van deze netwerken overschrijden juist veel impact te hebben. Dat wil zeggen: deze ontmoetingen kunnen ervoor zorgen dat relatief gesloten netwerken zich openen en verbinden met andere netwerken, waardoor netwerken diverser van samenstelling worden en inclusiever voor 'buitenstaanders'.

De bijdrage van sociaal-culturele professionals in de wijk

De vraag hoe sociaal-culturele professionals in het kader van Culturele Hoofdstad LF 2018 aan activering en verbinding van bewoners werken laat zich niet zo eenvoudig beantwoorden omdat deze professionals in de openbare ruimte werken met wat bewoners zelf willen en kunnen, vaak zonder vooropgezet doel. In dergelijke ongestructureerde situaties zijn nauwelijks aangrijpingspunten te vinden voor het hanteren van strak vormgegeven trajecten, ondersteuningsprotocollen en methodieken. In de praktijk zullen deze wijkprofessionals vooral met bewoners meebewegen en improviseren. Maar improviseren gaat niet zomaar. Een cellist kan bijvoorbeeld alleen improviseren wanneer hij zijn instrument goed beheerst, de mogelijkheden daarvan kent en zijn publiek kent. Zo kunnen sociaal-culturele professionals alleen improviseren wanneer zij over een methodisch referentiekader beschikken van waaruit zij de ongestructureerde situaties kunnen analyseren, duiden en handelingsperspectieven kunnen overwegen.

Sociaal-culturele wijkprofessionals werken doorgaans volgens de professionele logica van het activeren en verbinden, die volgens Spierts uit grofweg vijf elementen bestaat: (1) aansluiten en afstemmen, (2) empowerment, (3) partnership, (4) arrangeren en ensceneren, en (5) verbinden. Als we deze professionals vragen wie of wat ze precies coachen, makelen en verkopen, dan luidt het antwoord waarschijnlijk: sociale netwerken en de wijkbewoners die onderling deze netwerken vormen.

Met de socioloog Robert Putnam zouden we kunnen stellen dat sociaal-culturele professionals zich inspannen voor het vergroten van het 'sociaal kapitaal' van wijkbewoners. Sociologen wijzen met de term 'sociaal kapitaal' op de sociale hulpbronnen die mensen in staat stellen om deel te nemen aan het maatschappelijk leven. Als belangrijke hulpbronnen onderscheiden zij de kwaliteit van de sociale relaties, het lidmaatschap van groepen, de deelname aan formele en informele netwerken, gedeelde normen, vertrouwen, wederkerigheid en inzet voor de gemeenschap. Robert Putnam maakte daarbij onderscheid tussen drie vormen van sociaal kapitaal; sociaal kapitaal dat mensen in staat stelt tot *bonding*, *bridging* en *linking*: het versterken van de banden tussen burgers onderling (*bonding social capital*), het versterken van de verbindingen tussen verschillende groepen burgers (*bridging social capital*) en het verbinden van burgers aan organisaties en vice versa (*linking social capital*). Het grootschalige onderzoek dat hij in de Verenigde Staten uitvoerde wees uit dat met de individualisering en het afnemen van *bonding* tussen burgers onderling ook de mogelijkheden tot *bridging* tussen groepen van verschillende leeftijd, sociaal-economisch milieu, cultuur, levensbeschouwing, etniciteit en leefstijl afnemen (Putnam, 2000). Door afnemende *bonding* worden verbindingen met organisaties en instellingen bovendien sterker afhankelijk van individuele voorkeuren en contactuele vaardigheden.

Sommige sociologen plaatsen kanttekeningen bij de stelling dat de individualisering tot een afkalvend gemeenschapsleven heeft geleid. Zij vinden dat Putnam te weinig oog heeft voor de verandering van gemeenschappen. Voor de verzuilde levensbeschouwelijke gemeenschappen zijn volgens hen 'lichte gemeenschappen' in de plaats gekomen. Met deze term duiden de sociologen Jan Willem Duyvendak en Menno Hurenkamp op sociale verbanden die niet bijeengehouden worden door sterke gemeenschapsbanden, sociale controle en verwantschappen voor het leven, maar door zwakkere, flexibele verbintenissen en onderlinge vertrouwde met verschillen. Steeds meer Nederlanders sporten bijvoorbeeld niet in verenigingsverband, maar worden lid van een sportschool, trappen elke donderdagavond een balletje met hun vriendengroep in het park of beginnen zelf een fietsgroep. Volgens hedendaagse stadssociologen zijn het juist deze 'zwakke bindingen' en 'lichte contacten' die het sociale weefsel van stadswijken versterken, zonder nieuwe vormen van sociale controle en uitsluiting te bevorderen. De socioloog Granvotter schreef in de jaren zeventig al over 'the strength of weak ties'. Van een hiërarchische samenleving ontwikkelt ook de Nederlandse samenleving zich steeds meer tot een dynamische netwerksamenleving waarin veel vormen van collectiviteit plaatsmaken voor nieuwe vormen van connectiviteit: elke burger bevindt zich op een beweeglijk knooppunt van uiteenlopende relaties en is door een reeks aan overlappende netwerken die niet scherp afgebakend zijn verbonden met anderen en andere netwerken (vgl. Boutelier & Boonstra, 2009).

Een nadeel van lichte netwerken is wel dat deze lichte netwerken vaak uit 'ons soort mensen' bestaan: mensen die eenzelfde leeftijd, leefstijl, cultuur en achtergrond met elkaar delen. Het lichter worden van gemeenschappen kan hiermee segregatie tussen etnische gemeenschappen, hoog- en laagopgeleiden, jongeren en ouderen in de hand werken. Zij leven steeds meer langs elkaar heen (Duyvendak & Hurenkamp, 2004). Dit maakt het vaak moeilijker om met verschillen, spanningen en conflicten tussen gemeenschappen in een wijk om te gaan. Volgens Justus Uitermark, hoogleraar samenlevingsopbouw aan de Erasmus Universiteit Rotterdam neigen processen van zelforganisatie vaak naar lichte vormen van uitsluiting, machtsconcentratie rond een kleine kerngroep en bureaucratisering:

'Inzicht in hoe die kerngroep zich vormt en verbanden legt is cruciaal voor het begrijpen van de dynamiek van zelforganisatie. Bevindingen uit eerder onderzoek suggereren dat als een kerngroep homogeen is, ook het initiatief dat zij ontwikkelen exclusief en gesegregeerd zijn. Als de kerngroep daarentegen divers is, zullen ze verbindingen kunnen maken met uiteenlopende groepen (Lichterman 2006, Uitermark en Duyvendak 2006). Hier ligt ook een belangrijke taak voor professionals die bij zelforganisatie betrokken zijn: ze kunnen mensen ondersteunen bij het vormen van netwerken en kunnen het publiek belang dienen door tendensen richting segregatie of uitsluiting tegen te gaan.' (Uitermark, 2014, p. 20-21)

Sociaal-culturele professionals die een bijdrage willen leveren aan de sociale samenhang van buurten doen er dus verstandig aan te beginnen met (1) het versterken van het zelforganiserend vermogen van lichte netwerken daar waar deze ontbreken of kwetsbaar zijn, en (2) het creëren van openheid binnen gesloten netwerken waar uitsluiting en grote sociale controle plaatsvindt, om vervolgens (3) verbindingen tussen deze netwerken te arrangeren.

Volgens het Amerikaanse model van civic voluntarism zijn er drie factoren die verhinderen dat burgers actief worden of blijven: 'omdat ze het niet kunnen, omdat ze het niet willen, of omdat niemand het aan hen heeft gevraagd'. In Nederland staat het model bekend onder de drieslag: 'kunnen, willen en gevraagd worden'. Professionals zijn volgens Engbersen en Rensen in staat om het kunnen, willen en gevraagd worden te beïnvloeden (Engbersen & Rensen, 2015). Justus Uitermark benadrukt dat sociaal-culturele professionals processen van zelforganisatie kunnen stimuleren en ondersteunen door hen te coachen in het omgaan met de tendensen van uitsluiting, segregatie en bureaucratisering. (Postma, 2016)

Vervolgstappen

Bij het arrangeren en ondersteunen van sociale netwerken maken sociaal-culturele professionals vooral gebruik van groepsgerichte activeringsvormen. In de Verkenning Maatschappelijke Participatie (2009) van Movisie wordt gesteld dat groepsgerichte activeringsmethoden veelbelovend zijn in het activeren van burgers die in een sociaal isolement of anderszins kwetsbare positie verkeren: 'Veelal is actief worden in de eigen buurt voor mensen de kleinste stap om weer te gaan participeren' (Verschelling-Hartog, 2009, p. 30). Daarbij wordt met name de methodiek van Asset-Based Community Development genoemd. Asset-Based Community Development is een van oorsprong Amerikaanse methode die lokale talenten en competenties in kaart brengt en deze mobiliseert om te werken aan vitale buurten. Groepen die normaalgesproken buitengesloten worden, vormen hierbij de doelgroep. Deze methode onderscheidt zich doordat niet wordt gekeken naar problemen, maar naar kansen in een wijk. De ABCD-werkwijze is 'asset-based'; individuen en groepen beschikken over capaciteiten die in dienst kunnen staan van de wijk. De methode legt nadruk op zelfredzaamheid en zelforganiserend vermogen van burgers. Burgers worden gezien als producenten van visies en projecten of als gelijkwaardige partner van (overheids)instellingen bij de ontwikkeling van de wijk. Door voortdurend te bouwen aan relaties tussen bewoners, groepen en instellingen ontstaat een sociaal netwerk, van waaruit nieuwe initiatieven voor wijkontwikkeling ontstaan. Burgers raken meer betrokken bij de wijk en zien dat ze zelf iets voor de wijk kunnen doen. Zij zullen zich minder afhankelijk opstellen ten opzichte van de overheid.

De ABCD-methode bestaat uit vijf stappen:

1. Het in kaart brengen van de aanwezige capaciteiten en vaardigheden in de wijk aan de hand van een uitgebreide vragenlijst. Deze inventarisatie richt zich op de capaciteiten van individuele bewoners, maar ook op informele netwerken, de welwillendheid van instituties en de fysieke kwaliteiten in de buurt;
2. Het bouwen aan relaties tussen hulpbronnen in de buurt, in contact brengen van individuen met anderen, met organisaties en instituties;
3. Het activeren van een buurt rond economische ontwikkelingen en een communicatienetwerk;
4. Het samenbrengen van een wijk rond een visie en een plan voor de wijkgemeenschap, gericht op de lange termijn en het oplossen van concrete problemen;
5. De zoektocht naar steun van buiten. Hier probeert de wijk externe middelen aan te boren en vrij te maken ter ondersteuning van de lokaal aangestuurde ontwikkelingen, in aanvulling op de stevige basis van eigen bronnen.

In de praktijk blijkt de eerste stap van de ABCD-methode cruciaal te zijn. Naast een eenmeting van sociale netwerken aan het einde van het culturele hoofdstadjaar 2018 willen we daarom graag een instrument inzetten dat bij deze startfase van Asset-Based Community Development past:

Community Mapping.

Community mapping is een creatieve manier om in een gemeenschap met gemeenschappelijke uitdagingen aan de slag te gaan. De problemen zijn niet het uitgangspunt, maar de wensen, krachten en hulpbronnen van de gemeenschap worden – letterlijk – in kaart gebracht. Mensen die gewoonlijk zelden contact met elkaar hebben, kijken samen naar hun omgeving. Ieder heeft zijn eigen ervaringen en verhalen. Deze worden op kaarten zichtbaar gemaakt. Zo laten bewoners hun eigen beelden zien en leren ze die in hun samenhang te begrijpen. Dit in tegenstelling tot kaarten die door deskundigen worden samengesteld. Want, zoals Marcel Proust ooit heeft gezegd: 'De werkelijke ontdekkingsreis gaat niet over het zoeken van nieuwe landschappen, maar om het hebben van

nieuwe ogen'. En dat is waar het bij community mapping om gaat: het eigen gebied opnieuw zien door de ogen van anderen ondersteunt het (her)ontdekken van een 'thuis' (Lyndon, 2003).

Op deze wijze kan community mapping de sociale samenhang, het onderling contact en de gezamenlijkheid in een gemeenschap versterken. Daarnaast mobiliseert het maken van kaarten een gemeenschap en versterkt het de kennis en het maatschappelijke zelfbewustzijn.

Een community map is nooit 'af' en kan dus ook niet als eindpunt van community mapping worden beschouwd. De kaart(en) kunnen het startpunt markeren van een proces van Asset Based Community Development: door de kaart(en) met andere bewoners(organisaties), professionals, beleidsmakers en bestuurders te delen en te bespreken kunnen de kaarten nader worden verfijnd en bijgesteld. En belangrijker nog: bewoners kunnen de kaarten gebruiken bij het opstellen van een dorps- of wijkagenda, het maken van afspraken over gezamenlijke doelen, het uitwerken van hun plannen om aan deze doelen te werken en het evalueren van dit proces. Zo kan community mapping bewoners begeleiden bij het integraal werken aan leefbaarheid in hun dorp of wijk.

Wij verwachten dat het culturele hoofdstadjaar 2018 een momentum creëert om deze ABCD-processen op een aantal plekken in gang te zetten. Community mapping kan daarmee tegelijkertijd een podium bieden aan kleinschalige bewonersinitiatieven die te midden van vele grotere evenementen ook erkenning verdienen vanwege de sociale dynamiek die zij lokaal in beweging brengen.

Literatuur

Boutellier, H. & Boonstra, N. (2009). Van presentie tot correctie, een nieuw perspectief op samenlevingsopbouw. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.

Duyvendak, J. W. & Hurenkamp, M. (red.). (2004). *Kiezen voor de kudde. Lichte gemeenschappen en de nieuwe meerderheid*. Amsterdam: Van Gennep.

Granovetter, M.S. (1973). The strength of weak ties. *American Journal of Sociology*, 78, 1360-1380.

Postma, D.W. & Wanrooy, P. van (2016). Sociaal makelen voor een krachtige civil society. In: J. P. Wilken & A. van Bergen (2016). *Werken in de wijk* (65-76). Amsterdam: Uitgeverij SWP.

Putnam, R. D. (2000). *Bowling Alone. The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon & Schus.

Rapportage Eenmeting Leeuwarden-Fryslân 2018 (2016). Leeuwarden: Gemeente Leeuwarden & Provincie Fryslân.

Stichting CHL (2013). *Leeuwarden-Ljouwert's application for European Capital of Culture 2018 (Bidbook)*. Leeuwarden: Stichting Kulturele Haadstêd Leeuwarden-Ljouwert 2018.

Uitermark, J. (2014). *Verlangen naar Wikitopia. Oratie*. Rotterdam: EUR.

Verschelling-Hartog, M. (2009). *Maatschappelijke participatie: individuele activeringsmethoden, groepsgerichte activeringsmethoden, kwartiermaken*. Utrecht: Movisie.

Visser, M. (2016). *Burgerpanels Fries Sociaal Planbureau en gemeente Leeuwarden over 'iepen mienskip'*. Leeuwarden: Fries Sociaal Planbureau.

Over de auteur:

Dirk Willem Postma geeft als associate lector leiding aan de Kenniskring Welzijn Nieuwe Stijl, een proeftuin van waaruit docent-onderzoekers, studenten, bewoners, sociaal werkers, beleidsmakers samenwerken aan ontwerpgericht onderzoek naar nieuwe vormen van burger,- cliënt- en bewonersparticipatie.